

בס"ד

שיעורי "ליל שישי"

בישבה"ק ברכת יצחק
שנה י"ב

פרשת מטות

האם יכול אדם לשלם נדרי חבירו

א. מעשה ביהודי אשר חגג עליה לתורה לבנו לרגל בואו לכלל מצות, לשם כך הזמין אורחים רבים ונכבדים, ובעת קריאת התורה כיבדו בעליות את אורחיו שנכחו בתפילה, הגבאי עשה "מי שברך" אחר כל עליה והזכיר במהלכה, "בעבור שיתן נדבה לבית הכנסת", המארח חשש שמא אי מי מאורחיו ישכח לפרוע את נדריו שהתחייב בהם בעת העליה לתורה, ולכן חפץ לגשת אל הגבאי ולשלם עבור את הנדרים שהתחייבו בהם האורחים. נשאלה השאלה האם יכול המארח לפטור את האורחים מתשלום נדריהן, שהרי מטרת הנדר היא שביית כנסת יהיה ממון להוצאותיו ואין נפק"מ מי ישלם זאת, או שמא קיום הנדר, מוטל על האורחים עצמם, ולא יועיל שאדם אחר יעשה זאת עבורם. והנה בעיקר הדבר, האם ההתחייבות בעת העליות דינה כנדר, אינו פשוט כ"כ בפוסקים, מכיון שהנדר לא הוציא בפיו את התחייבותו אלא הגבאי, אך יתכן שדינו כנדר אם חשב בלבו. ועי' בספר מעדני יו"ט (להג"ר יו"ט זנגר שליט"א ח"א סי' מ"ב) שהביא הדעות בזה, ובין הדברים הביא מספר ערך שי (יו"ד סי' ר"ג) שתלה הדבר במחלוקת הפוסקים. ואמנם יש לדון עדיין באופן שהזכיר בפיו את הסכום שחפץ לתרום, שאז יש כאן דיבור של נדר לדבר מצוה.

ואמנם היה ניתן לפטור את הבעיה, בצורה פשוטה, ע"י שיזכה לאורחיו את הכסף ע"י אחרים, ואח"כ יתן את הכסף לידי הגבאי, שאז נמצא שפורע את חובם בממון עצמם. וכבר העלה כזאת הגר"מ שטרנבוך שליט"א (תשובות והנהגות ח"ב סי' תע"ו) שכתב שמנהגו מידי פעם לזכות כסף עבור אלו שהתחייבו ליתן צדקה ולא עמדו בהתחייבותם, ועי"כ מצילים מהאיסור החמור של בל יחל ובל תאחר. אך שאלתנו במקרה שלא עשה כן האם יכול להציל את אורחיו מאיסור בל תאחר.

קיבל ע"ע ללמוד משניות עבור נפטר האם יכול להעזר באדם אחר

עוד יש לדון, לגבי אדם שקיבל ע"ע ללמוד משניות לע"נ אדם שנפטר, אך בחלוף הימים ראה שאין בכוחו לעמוד בהתחייבותו, נשאלה השאלה האם יכול לבקש מאדם אחר שילמד את המשניות לע"נ הנפטר, או דלמא, שהגם שאין נפק"מ לנפטר מי ילמד עבור נשמתו, מ"מ כיון שקיבל על עצמו בנדר, אינו יכול לפטור עצמו מללמוד בעצמו את מה שקיבל עליו. אמנם נחלקו הפוסקים האם העובר על קבלה בדבר מצוה עובר באיסור של בל יחל, שהרמב"ם בסה"מ"צ (ל"ת קנ"ז) כותב שעובר בבל יחל, אך המהרי"ט (בשו"ת חו"מ ח"ב סו"ס קכ"ד) סובר שאין בזה בל יחל, וכ"כ הערוך השולחן (או"ח סי' תקס"ב ס"ה).

דעת העונג יו"ט שקיום הנדר הוא חובה המוטלת על 191

ב. והנה העונג יו"ט (יו"ד סי' פ"ז) שכיון שחיוב נדר חל על גופו של הנודר, ממילא אין אדם אחר יכול לפרוע עבורו את נדרו, ולכן העלה באדם שנדר סכום גדול לצדקה, ואביו יודע שאינו יכול לעמוד בהתחייבותו, אינו יכול לפרוע מממונו את נדר בנו, משום שבנו חייב בגופו לפרוע. וכן בקרבן, אם אדם נדר להביא קרבן, אין אדם אחר יכול להביא את הקרבן במקומו.

והעולה מדבריו, שאפילו שתכלית הנדר במקרה זה הוא שיהיה לעני מעות, ותכלית זו עשויה להתקיים, גם כאשר אדם אחר פורע את חובו, מ"מ כיון שאדם חייב עצמו בנדר, הרי הוא נעשה כחיוב המוטל על גופו דוקא, ולכן אינו נפטר בפרעון הנעשה ע"י חברו.

אלא שהק' על דבריו, מהא דאיתא בערכין (דף כ"א) שאדם יכול להקדיש בהמה עבור קרבן שחייב בה חברו, אך חילק העונג יו"ט ששם מדובר באופן שהיה חייב מצד חיוב התורה, אך במקום שחייב עצמו בנדר להביא קרבן, אינו יכול לפטור עצמו בקרבן שהוקדש ע"י חברו.

ובקובץ צוהר (חלק ט"ז עמ' ס"ד) הובא שהגרא"מ שך זצ"ל, הוכיח דלא כדבריו, ממש"כ התוס' בב"מ (דף ק"ד א' ד"ה הכי גרסינן) שהבעל חייב להביא קרבנות אשתו, אך פטור מלשלם נדריה, ומטעם שאם היה חייב בכך, חיישינן שמא אם יקניטה תחייב עצמה בקרבן בכל יום, ומשמע שבלא"ה תשלום הבעל על נדרי אשתו עולים לאשה.

ואפשר שדוקא גבי נדרי אשה נשואה, שנדרה מלכתחילה ע"ד שהבעל ישלם נדריה, יכול הבעל לשלם, אבל באדם מעלמא שלא נדר ע"ד שאדם אחר ישלם נדרו, אכן חייב הנודר בעצמו לשלם את הנדר, ובלא"ה לא נפטר מקיום נדרו.

אך יע' ברש"י בזבחים (דף ו' א' ד"ה המקדיש מוסיף) שכתב להדיא שיכול אדם להפריש בהמה בשביל נדרו של חברו. וכן מבואר בגמ' במנחות (דף ע"ג ב') שעובד כוכבים שהתנדב להביא שלמים ע"מ שיתכפר ישראל, ישראל אוכלן. וברש"י (כת"י ד"ה שיתכפר) ביאר שמדובר בישראל שנדר שלמים והעכו"ם מפריש בהמה לתשלום נדרו של הישראלי. ולפי הראיות הנ"ל נמצא שאדם יכול לשלם נדר חברו, וממילא יכול המארח לפרוע נדרי אורחיו, וכן יכול אדם להטיל על חברו שילמד משניות שהתחייב ללמוד לע"נ. (אך במקרה זה, יש לדון שמלבד זכויותיו של הנפטר שלא יקופחו כאשר אדם אחר ילמד לטובת נשמתו, עדיין המתחייב עצמו, חייב ללמוד, שהרי האומר אשכים ואשנה פרק זה נדר גדול נדר לאלוקי ישראל, כמבואר בנדרים, דף ח' א').

האם מועיל לשלם עבור חברו מדין "עבד כנעני"

ד. אלא שיש לדון לגבי תשלום עבור עליות ממקום אחר, שהנה שנינו בקידושין (דף ז' א') הילך מנה והתקדשי לפלוני, מקודשת מדין עבד כנעני. והיינו שכשם שעבד כנעני הגם שאין לו ממון מצד עצמו (משום שכל מה שקנה עבד קנה רבו) מ"מ ניתן לשחררו באופן זה שאדם נותן דמיו לאדונו תמורת שחרורו, ונחשב כמו שפודה עצמו, ה"ה באדם שנותן מנה לאשה כדי שתתקדש לפלוני נחשב כמו שקיבלה הממון מהבעל.

אמנם מצינו בתשובתו של התיבוב המשפט שהובאה בספר חמדת שלמה (יו"ד סי' ל"ב אות ב') שדן שם האם יכול אדם ליתן מעות פדיון הבן עבור בכור שאינו בנו, או דילמא, שיש הלכה שדוקא האב או הבן בעצמם יפרעו חובם. וטעם לשבח לומר שמועיל הפדיון באופן זה, שכשם שמועיל נתינת מעות קידושין עבור חברו, מדין עבד כנעני, ה"ה תועיל נתינת מעות פדיון הבן לכהן ע"י חברו, מדין עבד כנעני.

והעלה הנתיבות, שיש לחלק בין קידושין לפדה"ב, משום שקיום מעשה מצוה מוטל על האדם עצמו ולא יכול לעשות זאת ע"י אחר, וכשם שראובן אינו יכול ליתן מממונו צדקה עבור שמעון, כיון שהוא ממנו של ראובן, ה"ה גם לגבי פדיון הבן, אינו יכול ליתן מעות פדיון עבור חברו, אבל בקידושין מועיל נתינת האחר, מכיון שלא צריך שמעות הקידושין יצאו דוקא מרשות הבעל (ועי' במחנה אפרים הלכות זכיה ומתנה סי' ז' שחולק וכ"ה בחזו"א אבהע"ז סי' קל"ו לדף ל"ג א' וע"ע ביאור הגר"א יו"ד סי' ש"ה ס"ק י"ז).

מוסיף הנתיבות ומק' אדידיה, מהא דקי"ל לגבי מחצית השקל, שיכול אדם ליתן מחצית השקל עבור חברו. אך יש לדחות, שהמטרה של מחצית השקל היא שיהיה לכל אדם חלק בקרבנות ציבור, וכשאדם משלם עבור חברו, נמצא שהקנה לחברו חלק בקרבן, ושוב אין צריך חברו ליתן (ובפשטות משמע שזה שתרמו עבורו הפסיד המצוה, אלא שאינו יכול לקיים מצות נתינה אחר שנתנו עבורו), אבל מצוה שהיא חובת הגוף ואין בה סרך קנין, אין חברו יכול ליתן עבורו.

ומתורתו של הנתיבות, יש ללמוד, שגם במקום שאדם נדר צדקה, לא יועיל בזה נתינת האחר, מכיון שבמצות וה"ה בנדר, כיון שהחיוב מוטל אקרקפתא דגברא, לא שייך שיתקיים חיובו מדין "עבד כנעני". וכ"כ בספר להורות נתן (שו"ת חט"ו סי' קס"ח ד"ה סי' כ"ב).

ואפשר לבאר הדבר עפ"י מה שביארו האחרונים, דגדר הדין של עבד כנעני אינו שנחשב כמו שהעבד כנעני שילם לאדון, אלא שמועיל נתינת האדם אחר עבורו. (יעי' מה שביאר בזה בספר הנ"ל ח"ד סי' ע"א ובספר בד קודש סי' ט"ו).

וע"ע במשנ"ב (סי' תרצ"ה ס"ק כ"ה) לגבי משלוח מנות ומתנות לאביונים שגם אשה חייבת בכך, שיכול הבעל ליתן עבורה, אך יש להחמיר, ויש לברר האם כוונתו שמועיל נתינת האחר עבורה מדין עבד כנעני ואזי ימצא דלא כהנתיבות, או שהטעם שמועיל משום שבמשלוח מנות ומתנות לאביונים, א"צ שיהיה דוקא מממונו של המשלח.

נדר לטובת חברו, חברו בעלים על קיום הנדר

ה. אמנם יש מקום לומר להציע פתרון שתועיל קבלת הגבאי מאחר, לפטור את הנודר מתשלום. שהנה חילוק גדול מצינו בין נדר דעלמא, לנדר שנעשה לטובת חברו. דוגמא לדבר, כתב הר"ן בנדרים (דף כ"ג ב' ד"ה ולענין) שהגם שמועיל לבטל כל נדר שעתידי לידור, בכך שמוסר מודעה בראש השנה, מ"מ במקום שנדר לחברו, הרי הוא נודר ע"ד חברו ולא מועיל הביטול שעשה מעיקרא. ועי' בשו"ע (יו"ד סי' רכ"ח ס"כ) שכתב שאדם שנדר ע"ד חברו, אין מתירין לו את הנדר, אלא אא"כ מודיעים לחברו שהנודר חפץ להתיר את הנדר, והרמ"א הביא בשם המהרי"ק שלא די בכך שחברו יודע מכך שרוצה לבטל, אלא שצריך שיסכים לכך. וברמ"א (יו"ד סי' רי"ח ס"א) כתב שהגם שבכל נדר בוחנים כוונת הנודר מה הייתה כוונתו להתחייב, מ"מ בנודר לחברו, אזלין בתר כל מה שהלשון כולל, ולא הולכים דוקא אחר כוונתו.

והנה מצאנו בפוסקים שהתיחסו לנדר שנודרים בפני הגבאי בעת העליות כהתחייבות לחברו, שבשו"ת קנין תורה (ח"ב סי' ק"ג אות ב') דן לגבי אדם שקיבל עליה בביהכ"ס ובמעמד המי שברך, התחייב סכום כסף, וטוען העולה שהתכוין ליתן את הכסף למטרה מסויימת של צדקה, ואילו הגבאי טוען שכוונתו הייתה שידור לטובת בהכ"ס כנהוג במקומם, והעלה הקנין תורה, שמנהג בית הכנסת הוא הקובע, כיון שהוי נדר לחברו.

ומעתה היה מקום לומר שכיון שהנדר הוא לטובת חברו והיינו בית הכנסת עפ"י החלטותיו של הגבאי, יכול הגבאי להציל את הנודר מאיסור בל יחל, ע"י שיחליט שאיננו חפץ לתבוע מהעולים את הכסף שהתחייבו, ובכך יצילם מאיסור, שהנה כתב הט"ז (יו"ד סי' ר"ג סק"ה) שהנודר לעני ליתן לו צדקה, והעני מסרב ליטול הרי הנודר פטור מן הנדר. ובפשטות הטעם הוא שמכיון שהנדר לטובת חברו, רשאי חברו למחול על טובתו וממילא פקע חיוב הנדר.

והנה הסברא נותנת שהגם שהגבאי התמנה כגזבר על עניני בית הכנסת, מ"מ אין בכוחו להפסיד את קופת בית הכנסת, ולומר שמוחל ללא סיבה על ההתחייבויות שהתחייבו העולים לתורה, אמנם במקרה זה מכיון שהאורחים שכחו מהתחייבותם ומסתבר שלא ימציאו לקופת ביהכנ"ס את המעות שהתחייבו, מאידך יאמר המארח שהוא נכון לשלם את חובתיהם של אורחיו, בתנאי שימחלו להם על התחייבותם, נמצא שהגבאי מציל את קופת ביהכנ"ס מהפסד, והסברא הפשוטה נותנת שרשאי הוא לומר שאינו חפץ ליטול מהם, ובכך יטול הממון מהמארח וצ"ע.